

Tajna Tajne ili kako neracionalni elementi pokreću potrošačko društvo

Rhonda Byrne, *Tajna*, Zagreb, V.B.Z., 2007, prevela Radha Rojc Belčec, 214 str., izvornik: *The Secret*, London, Simon & Schuster, 2006.

Prema bijegu od slobode?

U neizvjesnoj postmodernoj svakodnevicu u kojoj su pojedinci prepušteni samima sebi i svojoj slobodi izbora na liberalno-kapitalističkom tržištu odluke se ne donose racionalno. Racionalnost više nije poželjna; ni kao znanstvena paradigma, ni kao ključ potrošača (tj. čovjeka koji je reduciran na potrošača) te se pronalaze načini da se isključi iz svakodnevice. Trend preispitivanja ljudske racionalnosti u znanosti prijeti rušenju slike čovjeka kao onoga koji ima *logos* koji mu daje visinu i dostojanstvo. Kako se ljudi-potrošači mogu snaći u tom nestabilnom svijetu koji prezire garancije?

Zygmund Bauman tvrdi da je jedina preostala inicijativa za razumnog

potrošača da se nađe na »pravom mjestu u pravo vrijeme« da za odluke koristi skup provizornih pravila, a ne »gotove recepte i algoritme«. ¹ Donošenje odluka na temelju intuicije – »suda koji se u svijesti pojavljuje brzo, čijih razloga nismo potpuno svjesni«, ali »je dovoljno jak da na temelju njega djelujemo« ² – rijetko je spominjano u kontekstu kapitalizma, barem njegove poslovne, »ozbiljne«, pokretačke strane, no ono je u njemu i te kako prisutno.

Primjeri Harryja Markowitza, dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju 1990., koji nije upotrijebio svoju nagrađenu formulu alokacije vlasništva koja maksimalizira ulog i minimalizira rizik na vlastito ulaganje u mirovinski fond ³ i Georga Sorosa koji je mijenjao svoje uloge na tržištu ovisno o bolovima u leđima, ⁴ svjedoče o potpunom nedostatku racionalnih, izračunljivih, znanstvenih temelja u postmodernoj svakodnevicu; trebamo li se ponašati racionalno ako

1 Zygmund BAUMAN, *Work. Consumerism and the New Poor*, Berkshire, Open University Press, 2005, 32.

2 Gerd GIGERENZER, *Snaga intuicije: inteligencija nesvjesnoga*, Zagreb, Algoritam, 2008, 24.

3 Usp. *isto*, 33-34.

4 Usp. Malcom GLADWELL, *Blink*, England, Penguin Books, 2007, 51-52.

se tako ne ponašaju direktori multinacionalnih kompanija i banaka te uspješni menadžeri? »Nije čudno što je potrošačko društvo raj za savjetovanje i marketing, kao i plodno tlo za proroke, proricatele budućnosti ili prodavače magičnih napitaka i destiliranih kamena mudraca.«⁵ U stalnoj neizvjesnosti i promjenama mogućnosti koje preostaju su: slušanje vlastitih instikata (no koliko ljudi ima hrabrosti za to?) ili *bijeg od takve slobode* odlučivanja i prepuštanje savjetnicima, marketinškim stručnjacima ili prorocima (između kojih i nema neke bitne razlike).

Neracionalnost se prodaje

Najprodavanija knjiga u Hrvatskoj 2008. godine bila je »Tajna« Rhonde Byrne prodana u 20.203 primjerka (drugoplasirana knjiga prodana je u 3.934 primjerka!).⁶ Prvi put je izdana 2006. kao nastavak istoimenog filma i od tada ne silazi sa svjetskih i domaćih lista najprodavanijih i najčitanijih knjiga. »Fenomen 'Tajne'« je kao takav dio globalne svakodnevice. Okupira medijske zajednice emitiranja i interaktivnosti, gotovo da je mehanizam njenog uspjeha autopoeitičan i samoodrživ. Ako se išta može naučiti iz njene pojave onda je to kako s minimalno truda (u marketinškom smislu) postići velike rezultate.

Žanrovsku karakterizaciju knjige teško je dati – u pristojnim varijantama

je prozivana »prijevodnom publicistikom«, »knjigom za samopomoć«, »*new age* literaturom«, »*bestsellerom*« a u onim manje pristojnim »*new age* slikovnicom za odrasle«⁷ – tako da bih željela izbjeći prejudiciranje i ostaviti ovo pitanje otvorenim. Inače, procjene broja *new agera* u populaciji je teško dati, no vodila bih se procjenom Barbare Potrate koja je u svome radu iznijela procjenu za Sloveniju (čije je društvo slično religijski homogeno kao i hrvatsko) – od 0,4% do 1% populacije⁸ – što donekle odgovara i broju prodanih primjeraka »Tajne«.

Na prvi se pogled čini da »Tajna« zaslužuje podcjenjivanje. Mala crvena knjiga (sve sličnosti s istoimenom knjižicom Mao Tse Tunga su slučajne) od samo 214 stranica, tiskana na glatkom papiru s grafikama koje bi trebale imati efekt žutih, starih stranica kakva srednjovjekovnog manuskripta i koja je zaista bogata sličicama i grafikama (pa možda i zaslužuje nadimak *slikovnica*) – nudi mnogo odgovora, ali postavlja još više pitanja te potvrđuje da se knjiga nikada ne smije procjenjivati na temelju korica.

Samootkrivajuća »Tajna«

Jedan od mogućih načina objašnjenja uspjeha i prijemljivosti »Tajne« je utjecaj na smanjivanje anksioznosti i davanje uputa za svakodnevni život koji se obično nalaze u takvoj i sličnoj

5 BAUMAN, *nav. dj.*, 32.

6 Usp. Valerij JURAŠIĆ, »'Tajnu' kupilo više od dvadeset tisuća čitatelja«, *Jutarnji list*, 7. siječnja 2009.

7 *Isto*.

8 Usp. Barbara POTRATA, *New Age, socialism and other millenarianisms: affirming and struggling with (post)socialism*, *Religion, State & Society*, 32 (2004) 4, 365-379.

literaturi (primjerice, horoskopima).⁹ Elementi koji pridonose smanjenu ank-sioznosti su:

1. *Autoritet*

Ovoj knjizi autoritet daje popis od dvadeset i četiri autora kojima ovo nije prva knjiga, za potpunu vjerodostojnost i pojačan utjecaj na čitatelja na kraju knjige su njihove biografije popraćene slikama u boji. Opisi »zanimanja« i »područja rada« tih ljudi bi i sami mogli biti tema nekog seminara.¹⁰ No uz *new age* učitelje *vulgaris* nalaze se i doktori znanosti i medicine. Također, sam sadržaj knjige se većinom temelji na citatima poznatih ljudi iz prošlosti¹¹ koji su izvađeni iz konteksta i služe potvrđivanju autoričinih »teza«. Radi vjerodostojnosti citati su popraćeni stiliziranim potpisima.

2. *Pseudoracionalnost*

Kao alternativu neracionalnoj svakod-

nevici ljudi traže neki čvrst oslonac, makar duboko u sebi znali da je lažan. »Tajna« im ga daje. Sama srž »Tajne« je »zakon privlačnosti«. To je »velika tajna života«, »govori da slično privlači slično – kada pomislite misao vi privlačite iste takve misli«. ¹² Sama riječ *zakon* budi konotacije koje se kroz knjigu neprestano ponavljaju: *zakon* je »nepristran«, »djeluje i ako ga nismo svjesni«, »svi znaju za njega«. Kroz cijelu knjigu se provlači nametanje specifičnog viđenja uzročno-posljedičnih veza koje bi trebale dokazati važenje tog zakona. Na svako (samo)postavljeno pitanje se daje konkretan odgovor, te se stvara privid da je sustav »Tajne« logički konzistentan.¹³

3. *Pseudoindividualizacija*

»Tajna« razotkriva sama sebe i u ovom pogledu, tj. autorica sama objašnjava i otkriva da se u knjizi obraća upravo

9 Usp. Gabriel WEIMANN, The Prophecy that Never Fails: On the Uses and Gratifications of Horoscope Reading, *The Sociological Inquiry*, 52 (1982) 4, 274-290.

10 Ovo su neka od njih, prijevod je nedostatan da prenese njihovo puno značenje i liriku: – »profesionalni govornik«, »moneymaking expert«, »personal coach«, »life coach«, »personal transformation specialist«, »trainer in the field of mind potential«, »visionary«, »law of attraction specialist«, »personal empowerment advocate«...

11 Autori spominju Platona, Shakespearea, Newtona, Huga, Beethovena, Lincolna, Emersona, Edisona, Einsteina, Junga, Majku Tereziju, Isusa, Mojsija... kao i pionire *self-help* literature.

12 »Misli su magnetične i imaju frekvenciju. Kako mislite misli tako se one odašilju u Univerzum i one magnetički privlače sve stvari koje imaju istu frekvenciju.« »Vaše misli postaju stvari.« »Zakon privlačnosti je zakon prirode. On je nepristran i nepersonalan, kao zakon gravitacije« (Rhonda BYRNE, *The Secret*, London, Simon & Schuster, 2006, 25, 27).

13 Npr. na pitanje zašto većina ljudi živi nesretno ako je »zakon privlačnosti« svima poznat i tako jednostavan odgovara se da je to zato što većina razmišlja o onome što »ne želi«, a Univerzum ne čuje to »ne« pa npr. misao »Ne želim biti siromašna« tumači kao »Želim biti siromašna« (*isto*; 14-15). Tumačenje ratova u svijetu se po »Tajni« svodi na to da ljudi previše razmišljaju o anti-ratnim kampanjama umjesto o pro-mir kampanjama, a budući da je ta moć univerzalna, može se primijeniti na objašnjavanje svega: bolesti, siromaštva, čak i ishoda predsjedničkih izbora (*isto*; 141-153).

Vama.¹⁴ Njezino objašnjenje se u potpunosti slaže s funkcijom koju bi takvi postupci trebali imati. Pitanje je gubi li takvo oslovljavanje na intenzitetu ako se koristi za čitatelja? Također, već u uvodu ruši sve rasne, nacionalne i dobne predrasude¹⁵ jer je ionako novac jedino što definira potrošača.

4. Pobuđivanje anksioznosti

Anksioznost se potiče uvjeravanjem da je pogrešno misliti na stanovit način te da je taj način mišljenja kriv za sadašnje stanje čitatelja i cijelog svijeta. Čitatelji se prepoznaju u navedenim svjedočenjima i primjerima, tj. u problematičnim dijelovima svjedočenja (primjerice, »Bio sam u dugu...«) no nakon nekoliko redaka slijedi *deus ex machina* razrješenje situacije (»... a onda sam otkrio 'tajnu'«).

5. Konformizam

Ova moguća razina utjecaja »Tajne« je najproblematičnija. Zrcaljenje potrošačke kulture hiperkapitalizma, pobuđivanje

konzumerških apetita i svođenje čovjeka na potrošača je samoevidentno iz svakog odlomka knjige.¹⁶ »Tajna« postaje najbolji udžbenik društva koje ju je stvorilo; uči nas »da je stjecanje i zgrtanje vlasništva integralni dio našeg zemaljskog putovanja, te da je ono što jesmo, barem do neke mjere, odraz onog što posjedujemo«.¹⁷

6. Kvazi-znanstveni pristup

Sama riječ *zakon* implicira da se radi o nečemu znanstveno relevantnom. No osim ove sporedne konotacije u »Tajni« se doista mogu naći savjeti koji imaju znanstveno utvrđeno djelovanje: vizualizacija¹⁸ i *priming*, tj. psihološko kondicioniranje¹⁹ koje govori kako riječi koje su nam upućene zauzmu ono naše nesvjesno i utječu na ponašanje. Čak i zdravorazumski savjet: »Nasmiješi se« ima znanstvenu potporu.²⁰ Koautorstvo i citati kvantnih fizičara, nekoliko Jungovih citata kao i tumačenje prostora i vremena, »po tajni« sugerira implicitnu pri-

14 »Primijetit ćete kroz knjigu da sam na određenim mjestima kapitalizirala riječ 'Vi'. Razlog zbog kojeg sam to učinila je jer želim da vi, čitatelj, osjećate i znate da sam stvorila ovo knjigu za vas. Obraćam se vama osobno kada vam se obratim s 'Vi'. Moja je intencija da se osjećate osobno povezani s ovim stranicama, jer je 'Tajna' stvorena za Vas« (*isto*, xii).

15 »Nije bitno tko ste ni gdje ste, Tajna vam može dati što želite« (*isto*; xi).

16 »Vaš zadatak je objaviti što biste htjeli imati iz kataloga Univerzuma« (*isto*, 101). »Željela bih imati ovo iskustvo i taj proizvod i onu osobu« (*isto*, 48). »Nije vaš zadatak mijenjati svijet ili ljude oko sebe. Vaš je zadatak da se prepustite tijekovima Univerzuma i da ga slavite unutar svijeta koji postoji« (*isto*, 146).

17 Jeremy RIFKIN, *Doba pristupa. Nova kultura hiperkapitalizma u kojoj je cijeli život iskustvo za koje se plaća*, Zagreb, Bulaja naklada, 2005, 12.

18 Primjerice, »Kada vizualizirate – materijalizirate« (*isto*; 81) uz navod o istraživanju na atletičarima kod kojih bi samo zamišljanje da trče u mozgu proizvelo impulse koji se odašilju mišićima.

19 Primjere priming eksperimenata i njihovih rezultata vidi u: GLADWELL, *nav. dj.*, 52-61.

20 Istraživanje Ekmana i Friesena koje je dokazalo da emocije mogu započeti na licu, tj. da mišićna aktivnost uzrokuje emocionalne promjene (usp. GLADWELL, *nav. dj.*, 206-214).

sutnost teorije sinkroniciteta.²¹ No zanimljivo je da se nigdje izričito ne spominju autori tih istraživanja niti se koristi znanstvena terminologija. Očito su autori smatrali da odašilju dovoljnu razinu samouvjerenosti i da se mogu osloniti na svoj vlastiti autoritet nasuprot znanstvenom.

Paradoks »Tajne« je što otkriva sve tajne vlastitog uspjeha. Nasuprot jednostavno izloženom sadržaju intencija knjige je nevjerojatno subverzivna. Svi prije navedeni elementi iskorišteni su istodobno kao sam sadržaj knjige, kao metode privlačenja publike i kao instrumenti ovladavanja njome!

»Društvo narcisizma«, *sinkronicitet i »ekonomija iskustva«*

Kompatibilnost sadržaja sa potrebama čitatelja daje poticaj i opravdanje za nastavak života još »boljih«, narcisoidnijih potrošača. Izlasku knjige je prethodilo snimanje istoimenog filma koji je sadržajom vrlo sličan knjizi.

Autorica sama priznaje da je knjiga nastala od reakcija publike na film – od brojnih pisama s osobnim ispovijestima gledatelja. A svjedočenja, odnosno testimonijali, u »društvu narcisizma« imaju

poseban status. Kako Lasch objašnjava »suvremena klima je terapijska, ne religijska (...) ljudi žude za osjećajem, trenutnom iluzijom dobrobiti, zdravlja i fizičke sigurnosti«,²² a gledatelji koji su potaknuti filmom imali potrebu poslati svoja svjedočenja očito su se osjetili pozvanima i oslovljenima (pod utjecajem pseudoindividualizacijskih metoda i Forer efekta).²³

Čini se da su »glumce« zamijenili za terapeute? »Popularnost oblika ispovijedi svjedoči o novom narcisizmu koji se proteže kroz američku kulturu«, no, nikakav dobitak od javne ispovijedi (kritički odmak i uvid u povijesne okolnosti ili psihološke forme) ne može se dobiti jer su te ispovijedi iznesene s predumišljajem, tj. napisane su.²⁴ »Pisac (ispovijedi) više ne vidi život reflektiran u svom umu. Baš suprotno: vidi svijet (...) kao zrcalo sebe. U bilježenju svojih 'unutrašnjih' iskustava ne pokušava pružiti objektivan zapis reprezentativnog dijela stvarnosti već zvesti druge da mu poklone pažnju, priznanje ili simpatiju te da tako podupru njegov nesiguran dojam o sebi.«²⁵

Još jedno moguće objašnjenje djelovanja pseudoindividualizacijskih

21 Sinkronicitet se tumači kao iskustvo kad se dva ili više događaja koji su uzročno nepovezani pojave zajedno na neki nama smislen način (izvor: Wikipedia). Primjerice, »Vrijeme je iluzija. To nam je Einstein rekao (...) Kvantni fizičari i Einstein nam govore da se sve događa istovremeno (...) A ako se sve događa istovremeno paralelna verzija vas s onim što želite već postoji!« (BYRNE, *nav. dj.*, 62).

22 Christopher LASCH, *The Culture of Narcissism*, London, ABACUS, 1982, 7.

23 Forer efekt se javlja kad pojedinci primijete točne opise svojih osobnosti u, primjerice, tekstovima horoskopa za koje im se kaže da su skrojeni upravo za njih. No ti tekstovi sadrže općenite i širokovažeće osobine koje se mogu pripisati većini ljudi.

24 Usp. LASCH, *nav. dj.*, 16-17.

25 *Isto*, 21.

metoda već je natuknuto u samom sadržaju knjige. Riječ je o sinkronicitetu i »Baader-Meinhof fenomenu«. ²⁶ Kako je sam »zakon privlačnosti« utemeljen na sinkronicitetu i pridavanju značenja inače nepovezanim događajima te je lako pamtljiv i jednostavan, moguće je zamisliti da je gledateljima filma »Tajna« usaden »detektor za sinkronicitet« te da će »sretne slučajnosti« u svom životu početi povezivati s »Tajnom« ili obratno – ako su do tada već imali doživljaje sinkroniciteta možda će uvidjeti da je »zakon privlačnosti« samo drugo ime za istu pojavu. Tako se mogu osjetiti povezanim sa svjedočenjima u filmu i knjizi te poželjeti priopćiti svoju priču (kao što se dogodilo i kod prve pojave tog fenomena). ²⁷

Slušajući o »Tajni« dobiva se obećanje stanovitog iskustva, novog životnog stila. Obećanje da se za cijenu knjige ili DVD-a može »kupiti ljudski život kao iskustvo«. ²⁸

»Tajna« obećava pomoći da »kupujemo tuđe vrijeme, poštovanje i osjećaje drugih, suosjećanje i pažnju (...) prosvjetljenje i igru, brižnost i milost i sve što se između toga nalazi – čak i pronalazak vremena na satnici«. ²⁹

Takva »ekonomija iskustva« je stvorila situaciju u kojoj potrošači kompulzivno kupuju i ona iskustva za koja su sami zaslužni! Ne uviđaju da su sami donijeli dobre odluke, da su sami zaradili i sami shvatili kako se treba ponašati u stanovitim situacijama već zasluge za svoj vlastiti uspjeh prenose na nadnaravne sile koje su im predstavljene kao »copyright« proizvodi.

Autorica »Tajne« može se ponositi svojim sposobnostima »manipulacije simbolima«; ³⁰ umjesto da njezini marketinški tim uloži napor da bi od nepovezanih čitatelja i gledatelja napravila »zajednica interesa«; čitatelji su se sami organizirali i širili informacije o »knjizi koja im je promijenila život«.

»Ključ za stvaranje zajednica interesa jest planiranje događaja i okupljanja i drugih aktivnosti koje zbližavaju stranke u zajedničkom zadovoljavanju interesa za *brand* vaše tvrtke.« ³¹ Internetski forumi, zajednička čitanja, kućne zabave s tematikom »Tajne«, čak i inkorporiranje njenih dijelova u sveučilišna predavanja, najbolja su reklama. Kada okupljanja s tematikom o nekom proizvodu pokrenu tvrtke, onda na njima od potrošača traže savjete za poboljšanje tog proizvoda; no čitatelji »Tajne« bi svoje ideje za unapređenje

26 Baader-Meinhof fenomen se događa kada osoba, nakon što prvi put čuje za neki nepoznat podatak (ime, činjenicu, ili nešto drugo), ponovno susretne taj podatak, možda i više puta, nedugo nakon što ga je čula prvi put.

27 Pojam Baader-Meinhof fenomen je skovan oko 1986., kada je neki čitatelj poslao priču novinama *St. Paul Pioneer Press* o tome kako je prvi puta čuo za terorističku organizaciju tog imena i kako je nedugo zatim iz drugog izvora ponovno čuo za njih. Nakon njegove priče i drugi su čitatelji počeli slati svoje verzije tog fenomena.

28 RIFKIN, *nav. dj.*, 18.

29 *Isto*, 18.

30 BAUMAN, *nav. dj.*, 64.

31 RIFKIN, *nav. dj.*, 143.

tehnika navedenih u knjizi samoinicijativno dojavili autorima, naravno, u formi ispovijedi.

Tako sama publika perpetuira uspjeh »Tajne« na više načina: služi kao besplatna reklama, svojim ispovijedima doprinosi uvjerljivosti i mogućim nastavcima knjige (ili filma) te radi na unapređivanju ideja iznesenih u knjizi.

No nisu samo prosječni čitatelji prijemljivi za narcisističke pozive na ispovijed. Popularnost neracionalnog i pokušaj njegova znanstvenog objašnjenja dio su priče i dvaju autora čije sam knjige koristila kao literarnu suprotnost »Tajne«; bave se sličnim temama, ali na znanstveniji način. Kada je pisac Malcom Gladwell u svojoj knjizi »Blink« koristio istraživanja ravnatelja Max Planckova Instituta za ljudski razvoj Gerda Gigerenzera – potaknuo je njegov odgovor u obliku knjige »Snaga intuicije – inteligencija nesvjesnog«. Potreba za odgovorom, svjedočenjem, apeliranje na *ego*, i tržišna vrijednost popularno-znanstvene literature su sposobne za spuštanje kriterija znanstvene literature i za upletanje fragmenata znanstvenih saznanja koji podupiru paradigmu neracionalnosti u svakodnevicu.

Gdje je tu društvo?

Nigdje. Kroničan nedostatak Drugoga (drugih osoba koje bi bile ravnopravne čitatelju i društva samog) i bilo kakvih moralnih ograničenja još je jedan problematičan element »Tajne«. »Nije vaš zadatak mijenjati svijet ili ljude oko sebe. Vaš je zadatak da se prepustite tijekovima Univerzuma i da ga slavite unutar svijeta koji postoji.«³²

A svijet koji postoji i njegov se ekonomski poredak predstavlja kao nepovrediva konstrukcija, dok su pojedinci oni koji se moraju promijeniti psihološkom manipulacijom i kondicioniranjem. »U potrošačkom društvu normalan život jest život potrošača«,³³ koji je neprestano pod unutrašnjim pritiskom izbora unutar nepreglednih mogućnosti koje mu se prikazuju. »Tajna je društva današnjice u razvoju umjetno stvorenog i subjektivnog doživljaja nedostatnosti«, jer za načela djelovanja ekonomskih mehanizama ništa ne bi bilo gore od »tvrdnji ljudi da su zadovoljni onim što imaju.«³⁴

Moralna upitnost »Tajne« vidljiva je i u primjerima koji se odnose na svjedočenja djece³⁵ te u poticanju na idoliziranje uspješnih, bogatih, slavinih i mršavih.³⁶

32 BYRNE, *nav. dj.*, 146.

33 BAUMAN, *nav. dj.*, 38.

34 *Isto*, 40.

35 »Neke od najvjerojatnijih priča primila sam od djece koja su upotrebom Tajne privukla što su htjela, uključujući visoke ocjene i prijatelje« (BYRNE, *nav. dj.*, xi). »Druga priča uključuje 10-godišnjeg dječaka Colina koji je vidio film *Tajnu* i svidio mu se (...) Zamislite da s 10 godina otkrijete da moć za pokretanjem svijeta leži u vama« (*isto*, 88).

36 »Neka vaša namjera bude da tražite, divite se i slavite ljude sa svojom idejom savršene težine« (*isto*, 60).

Makar se društvo ne pojavljuje kao tema knjige, ono se u njoj zrcali. Mantre potrošačkog društva sastavljene su i ispisane i spremne za ponavljanje.

Krisztina Fehérváry promatra književnost popularne psihologije, savjetničke kolumne, knjige za samopomoć i horoskope kao »instancu kulturnog žanra transformacije« postsocijalističkih društava u kapitalistička. No ona je u toj literaturi uspjela naći elemente koji se odnose na postsocijalistička društva u

kojima su čitana – ona uspostavlja vezu postsocijalističke anksioznosti oko konsumpcije i želje za predvidljivošću.³⁷

Korak dalje bio bi zaključak da »Tajna« koja sadržajem ne ulazi u kulturne, geografske, ni bilo kakve druge posebnosti svojim sadržajem i uspjehom dokazuje univerzalnost potrošačke kulture i kulture hiperkapitalizma koji briše granice društava.

Morana Starčević

Kažem »Rabar«, a mislim na mnoge

Sanko Rabar, Umjetnost i vjera, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008, 112 str.

O stvaralaštvu Sanka Rabara već sam govorio i pisao.¹ Naslov nad sveukupan njegov rad koji sam sugerirao i sugeriram glasi: Sabranost Sanka Rabara. Ne samo radi asonanci i aliteracija, nego i stoga što to govori puno o uvjetu koji se trebao ispuniti da bi njegovo djelo moglo nastati. Isti se uvjet treba ispuniti, ako se njegovo djelo želi i primati, njime oploditi. Uvjet sabranosti. A osnovni je plod našega sabranoga susreta s Rabarovim djelom to što bivamo zanijeti

bitnostima stvari. Bitnosti stvari koje su nam postale strane uslijed zaborava ili koje su se okamenile uslijed *pretjeranoga* bavljenja njima – pod Rabarovim perom za nas naprosto oživljuju.

Afirmirajući već provjeren naslov, ovdje donosim neka nova razmišljanja kao plod vlastite zanijetosti Rabarovim stvaralaštvom. Ponovno progovaram o Rabaru kako bih nastavio povraćati ravnotežu između činjenice da nam Rabar puno govori i činjenice da se o njemu malo govori i kako bih nas barem malo iskupio od našega čestoga progovaranja o ispraznostima koje nam ne govore ništa. U ovom slučaju

37 Usp. Krisztina FEHÉRVÁRY, Hungarian horoscopes as a genre of postsocialist transformation, *Social Identities*, 13 (2007) 5, 561-576.

riječ je prije svega o knjizi *Umjetnost i vjera*,² zbirci njegovih eseja iz estetike. No polazeći od nje, nastojat će se u bitnim točkama okarakterizirati Rabarovo mišljenje općenito.

Ta knjiga, naizgled posve nepretenciozna, neuočljiva, skromna – u sebi krije mnoštvo vrsnih misli koje su samo nabačene, ali koje se u čitatelju razrastaju tako da na koncu i sama knjiga i njezino značenje narastaju u njihovu doživljaju i dolaze u nerazmjer i protimbu spram početne površinske skromnosti i neuočljivosti. Taj doživljaj značenja ove knjige, do kojeg se dolazi njezinim pomnim iščitavanjem, govori nam kakva bi ova knjiga bila i morala biti, da je nastajala u nekim drugim, pogodnijim uvjetima.

Ta je knjiga sastavljena od niza Rabarovih promišljanja koja nisu nastala u kontinuitetu, niti su vođena

sustavno osmišljenim ciljem, niti su smješteni u granice strogo postavljene metode. Ta se promišljanja razlijevaju u širi spektar kulturološke i duhovne problematike. Pa ipak, to je knjiga iz estetike.

Sada bih krenuo tragom estetičkih nabačaja prisutnih u njoj da im izrazim dobrodošlicu i da tako barem malo doprinesem razrastanju njihove značajnosti. I to kroz četiri točke kao četiri karakterizacije Rabarove misli općenito. Rabarova misao je stvaralačka, pravovjerna (istinoljubiva), zauzeta (angažirana) i, kako da kažem, izvaninstitucionalna.

1. *Rabarova misao je stvaralačka* Uvriježilo se uvjerenje da je mišljenje osigurano metodom i htijenjem i trudom. A ne stvaralaštvom. Da misliti može tko hoće, što hoće i kada hoće. Samo ako hoće. A da nije potrebno

1 Usp. Vlado VLADIĆ, Sabranost Sanka Rabara, *Obnovljeni život*, 63 (2008) 3, 351–356. Rabar je rođen 1946. u Zagrebu. Do 2008. objelodanio je samo četiri knjige, s tim da je posljednju objelodanio još 1995. Suočeni s tom činjenicom (da gotovo petnaest godina nije objelodanio nijednu knjigu – iako je redovito pisao za razne časopise i novine – te da mu se u rukopisu nagomilalo desetak knjiga različitih žanrova) Rabara smo kao spisatelja tijekom 2007. predstavili u više navrata i na više mjesta. Oko toga su se, uz mene, najviše zauzeli Ivan Babić i Siniša Nikolić. Rabara smo najprije 8. veljače 2007. predstavili na Kulturnom četvrtku u Sesvetama, čiji je osnivač i voditelj Ivan Babić, a onda 15. ožujka 2007. u sklopu tribine koja se održava u Palmotićevoj ulici te još 30. listopada 2007. u Knjižnici Prečko. Osim već spomenutoga moga teksta objelodanjenoga u *Obnovljenom životu*, Ante Brčić je iste godine pisao o Rabaru u *Fokusu* (2. ožujka 2007.). Sljedeći niz činjenica govori da su tijekom 2008. kod raznih izdavača prihvaćena i otišla u tiskanje četiri Rabarova rukopisa: *Pjesme bratu Suncu*, Zagreb, Alfa, 2008; *Umjetnost i vjera*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008; *Zagrebačke razglednice*, Zagreb, Karista, 2008. te *Filozofija i kršćanstvo*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, u tisku. Ovaj je tekst plod moga sudjelovanja na promociji Rabarove knjige *Umjetnost i vjera* koja se zbila 20. siječnja 2009. u sklopu Tribine grada Zagreba, Kaptol 27. U međuvremenu su iz tiska izašle *Zagrebačke razglednice* te su predstavljene na Kulturnom četvrtku u Knjižnici Sesvete 12. veljače 2009. A o Rabaru sam posljednji put govorio 16. ožujka 2009. na tribini *U početku bijaše Riječ* koju vodi Đuro Vidmarović u župi sv. Ivana Evanđelista u novozagrebačkom naselju Utrini.

2 Sanko RABAR, *Umjetnost i vjera*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008.

iščekivati nadahnuće. Pristanak je već činjeničan. Pristanak da najveći dio ljudskoga roda, najveći dio ljudskoga djelovanja bude izuzet iz uvjeta stvaralaštva. Stvaralaštvo – to je iznimnost ili čudaštvo. Ali Rabar kaže: »Mistika, svetost kao i vrhunska teologija i duhovna umjetnost uvijek su stvaralačke« (93).³ Nitko, dakle, nije izuzet iz odgovornosti da stvara. Ništa nije izuzeto iz uvjeta u stvaralaštvu.

Stoga bi bilo posve krivo Rabarov opus dijeliti na stvaralački, umjetnički (pjesništvo, meditacije, priče) i tzv. znanstveni, misaoni (kritika, esej, članak, studija). Kao da znanstvenik, mislitelj nije jednako uvjetovan stvaralaštvom kao i pjesnik, umjetnik. Ako to odbija biti, tim gore za njega – tim gore za sve nas. Rabar kao esejist, filozof, pjesnik, pripovjedač uvijek je jedan te isti. Premda je njegova intelektualna zauzetost raznolika, premda su forme njegova izražavanja raznovrsne,⁴ Rabar je onaj koji kroz sve što čini – stvara. Kada kažem: stvara – onda mislim na ishodište, ali i na plod, na njegovu kakvoću. Kakvoću koja dolazi do izražaja bez obzira na temu i bez obzira na formu.

Knjiga *Umjetnost i vjera* mogla bi se shvatiti kao knjiga iz estetike – ali samo ako estetiku shvatimo kao brigu za to da naš život, pojedinačni i društveni, bude opravdan, ne samo kao uspješan, vjerodostojan, dobar, istinit – nego i kao privlačan. U tom su smislu pitanja iz estetike konstitutivna za cjelinu života i, ako se ona preskoče, život ne može biti cjelovit. Izgledi da naš život bude privučen punini života bitno su umanjene. Jer tek po privučenosti životu naš život postaje privlačan – i tek ako naš život postane privlačan, nastaje jamstvo njegove privučenosti životu. Umjetnost nas privlači životu, a bez takve privučenosti uzaludna nam je i spoznaja i posvajanje i otimanje i vjera u život. Jer tek u privučenosti životu i naš život postaje privlačan, kroza nj se očituje snaga koja privlači druge. I tako se krugovi privlačnosti šire – a to je onda evangelizacija riječju, činom, samim životom koji su postali privlačni. Neodoljivi!

Ako se rasprava o stvaralaštvu svede samo u granice estetike, onda to može ići u smjeru isticanja značenja estetike, ali i smjeru izolacije stvaralaštva kao teme u estetiku kao rezervat, bez prava

³ Brojevi u zagradi su brojevi stranica iz knjige *Umjetnost i vjera*, odakle navodi potječu.

⁴ Rabar sam ističe žanrovsku raznovrsnost svoga spisateljstva. Za sebe voli reći da u trenutku stvaranja ni sam ne zna koju će formu rukopis poprimiti. Za svoju knjigu *Veronikin rubac* (1988.), kao knjigu esejističkih meditacija pred slikom, kaže da je svojevrsni žanrovski unikat. Tako se doima da u procesu samoga pisanja Rabar ujedno sam stvara vlastiti žanr. Odatle i raznovrsnost njegovih rukopisa: pjesništvo, esejistika, priča, studija, meditacija, roman, kritika (Rabar trenutno piše ili je pri kraju s romanom). Sve to zvuči veoma uvjerljivo. Jer stvaralačka jezgra ujedno znači unaprijednu neodredivost onoga što će se stvoriti – hoće li to biti pjesma, priča, esej, roman itd. – sve to je na neki način zacrtano u toj stvaralačkoj jezgri kojom pisac ne može planski ovladati i odakle se razrasta, ne samo u svojoj idejnosti, sadržajnosti, nego i u svojoj uobličivosti. U svojoj jedinstvenosti.

da se značenje stvaralaštva, estetike proširi na cjelinu ljudskoga života. Nije potrebno ni reći da je već dugo na snazi drugospomenuti smjer.

I ova Rabarova knjiga zorno svjedoči na što je danas estetika svedena. Estetika uopće, a posebno estetika u okviru kršćanskoga svjetonazora. Kako je ona moguća unatoč svim nemogućnostima. Ona je moguća, kako već rekoh, samo kao nabačaj. Za drugo kao da nedostaju uvjeti ni volja. A to »danas« već predugo traje. A bilo je vremena kada su se pitanja iz estetike doživljavala kao ključna pitanja društvenoga života. A bilo je vremena kada je bavljenje estetičkim problemima bilo sastavni dio biskupske službe. Spomenut ću samo negdašnjega krčkoga biskupa Antuna Mahnića i negdašnjega vrhbosanskoga nadbiskupa Ivana Evandelistu Šarića.

A naviještati život bez obzira na njegovu privlačnost, znači odvoditi od života, bez obzira na svu istinitost i dobrohotnost toga navještaja. Upravo tako ja shvaćam to što Rabar već u naslovu ove svoje knjige sjedinjuje umjetnost i vjeru i što kaže da vjera bez umjetnosti ne može. Jer vjera bez umjetnosti, bez toga svjedočanstva da je život privlačnost kojoj ne možemo i ne smijemo odoljeti i da sami trebamo sudjelovati u izgradnji takvoga života – ta je vjera samo nominalna, samo po imenu i formi, a bez sadržaja, bez razloga, bezrazložna, bez opravdanja. Filozofski, bogoslovni, pa i svi društveno-humanistički fakulteti – općenito obrazovni sustav – bez estetike – u službi su takvoga pogleda na svijet koji sve više gubi povezanost i s humanošću, društvenošću, mudrošću

i bogobojažnošću – s čovjekoljubljem, mudroljubljem i bogoljubljem. Bez estetike kao brige za to da naš život i sve što činimo ima dimenziju privlačnosti. Neodoljivosti.

2. *Rabarova misao je pravovjerna*
Time želim reći da, unatoč stvaralačkoga poleta, ona osviješteno čuva u sebi onu nit koja je čini suvislom, smislenom, dosljednom. Ta misao – iako govori o nečemu što trajno izostaje, a trajno nadolazi kao buduće – ne kida sponu s tradicijom. Ona ne izigrava kakvu otkačenost od tradicije, proizvoljnost. Ne boji se orijentacije, usmjerenosti.

Pozitivno to Rabar izriče kada priznaje Božje stvaranje kao uzor za svako ljudsko stvaranje, kada stvaranje uzima kao način da se čovjek povezuje s Bogom i čuva vlastitu sličnost s Bogom – a negativno, kada upozorava da se čovjek treba čuvati idolatrije vlastitoga stvaralačkoga bića i vlastitih taština što ometaju njegov odnos s Bogom.

Rabar kaže: »Božansko stvaranje svijeta arhetip je svih tvoračkih činova ljudskih, to se pogotovo odnosi na umjetnost. Napor je besmislen bez Božjeg dara, bez dijaloške otvorenosti i primanja svjetlosti nadsvijeta. Potrebno je dopustiti Bogu da s nama stvara. Opustiti se, zaljubiti. Kako inače pobijediti zmaja kaosa u vodenim dubinama?« (5-6)

Pisati, još jednom, za Rabara znači »oslanjati se na Boga«, dok »naše taštine i sebični strahovi ometaju stvaranje, baš kao što ometaju odnos s Bogom« (22). Drugi se put to isto kaže: »No, trebamo se čuvati idolatrije vlastitog kreativnog bića« (23). Trebamo, dakle, priznati vlastitu ovisnost u stvaranju.

Čovjek je u stvaranju ovisan – zvuči proturječno, ali odatle iščitavamo najmanje dvije bitne stvari. Kroz stvaralaštvo (umjetnost) stupamo u doticaj s Bogom, to je zajedništvo s Bogom, to je stvaralačko zajedništvo s Bogom – i, druga stvar, to je način kako pobjeđujemo zlo u sebi i zlo oko sebe. To su dvije strane jedne te iste medalje. Otkloniti zlo iz sebe i biti zajedno s Bogom – a oboje je zajamčeno u istinski stvaralačkom činu koji je svjestan da njegova ovisnost nije protiv njegove izvornosti i vrijednosti.

Stvar nam se može učiniti jasnom po sebi. No je li ta ista jasnoća prisutna u našem društvenom, pa i vjerskom životu. Ili je volja da se razumije umjetnost toliko kratka da se umjetnosti doživljava kao konkurencija. Čemu? Kapitalu, moći, interesu, ignoranciji, samovolji...? Računamo li ozbiljno sa sakramentalnom dimenzijom umjetnosti? Je li strah od konkurenta razlog što umjetnost i estetika imaju danas takav status kakav imaju? Da bivaju prepušteni osjećajnosti, subjektivnosti, onom neobvezujućem i beskorisnom – bilo kao iznimnost bilo kao čudaštvo? I gdje se zametnulo ono gledanje koje Rabar iznosi iz srednjovjekovne estetike koja »vidi u umjetnosti ljudsku djelatnost po kojoj je čovjek najbližiji Bogu« (11)? Nije li strah od umjetnosti, strah od stvaralaštva podsvjestan strah od Evanđelja – i to stoga što nas uvlači u odnos koji se ne da nadzirati, nego u kojem smo pozvani služiti?

Svaki put kad se svjetonazor pretvori u ideologiju, dolazi u sukob s umjetnošću. Apsurd i šteta su tim veći, ako se ispravan pogled na svijet pretvori u ideologiju. Jer, prema Rabaru,

»ideolog grčevito drži dio, a književnik sluti cjelinu« (20). S druge strane, kada Rabar govori o umjetničkom daru, onda se ne zadržava samo na razini koja je ujedno uopćena i razvodnjena, ne govori samo u terminima – dar, transcendencija, Bog – nego taj dar konkretno imenuje kao »dar Duha Svetoga« (21). Je li takvo svrstavanje protiv stvaralačke, umjetničke otvorenosti i širine? Hoće li takvo svrstavanje u granice jedne konfesije izazvati razjedinjenost, nasuprot umjetničkoga duha koji »slavi suprotstavljene struje« (19)? Piše li nam pjesmu »Duh Sveti« ili »nepoznati Netko« (21)? Ovdje kao da Rabar nastoji biti oprezan – a ustvari nedovoljno se razlikuje razina stvaranja od razine njegova razumijevanja! Razumijevanje stvaralaštva, umjetnosti, pjesništva dolazi nakon njegova priznanja – kao dara, kao slobode, kao nepropisivoga! I zato protumačiti stvaralaštvo kao kršćansko, kao katoličko itd. ne znači izazvati u njemu podjelu, sputati njegovu širinu, nego ukazati na obzorje njegove protumačivosti, smislenosti i tako spriječiti njegovu razvodnjenost kroz demotivirajuću priču o općeljudskosti i snošljivosti prema različitosti.

3. *Rabarova misao je zauzeta (angažirana)*

Pitanje: zašto je neka knjiga nastala, zašto je netko nešto napravio uopće – smjera dalje od odgovora kojim se svraća pozornost na stvaralački poriv, samoostvarenje – ono smjera na pravo da djelo bude zamijećeno, odnosno da ugleda sebe u liku vidljivih, opipljivih plodova na planu društveno-povijesnoga života. I to po načelu srodnosti.

Rabaru nije svejedno kakve će biti uskrсне i božićne čestitke, kako će biti projektirane i oslikane naše crkve, kako će izgledati naši gradovi i ulice, kako rastvoriti ideologiju na način da ju se učini prostranom za umjetnost.

Na to se nadovezuje pitanje o učinkovitosti stvaralaštva. Jedno je te isto: stvaralački se zauzimati za nešto i zauzimati se za stvaralaštvo u društvenom životu. Da naš život bude stvaralački i da se bez ispunjenja uvjeta u stvaralaštvu ne zauzimamo ni za što.

Stvaralačko bavljenje istinom trpi od vlastite neuočljivosti, potisnutosti u samozadovoljstvu. Ali ono ne može doći do svoga punoga smisla, ako ne postane utjelovljena istina, stvaralaštvo utjelovljeno u život čovjeka, u ulicu, u grad, u crkvu, u čestitku.

Nijedna knjiga nije postigla svoj smisao samim tim što je ukoričena i promovirana – nego tim što je uvažena, što se njezinim poticajima otvaraju vrata naših umova i srdaca, naših gradova i ulica, naših ustanova i struktura. Tek tako će i pitanja: zašto je Rabar napisao ovu knjigu i zašto Rabar uopće piše? – doći do svoga punoga odgovora. Stoga, diviti se Rabarovu spisateljstvu, a ne učiniti ono moguće da ono dođe do ostvarenja vlastitoga prava na uočljivost i učinkovitost isto je što i ismijati ga. No na taj ne štetimo samo Rabarovu pravu, nego i vlastitog potrebi.

Ovdje još ne postavljam pitanje o afirmaciji i probitku Rabara zbog njegove nadarenosti – nego se zadržavam na elementarnom pitanju: jesmo li kao pojedinci i društvo dovoljno inteligentni i umješni da se plodovima Rabarova pada u klopku nadahnuća okoristimo i prije

no što se pitanje o bilo čijoj koristi stigne i postaviti?! Zauzetost Rabarove misli je ona njezina dimenzija po kojoj ona za nas poprima oblik konkretnog naputka a osvaja nas samom svojom privlačnošću. Oduprijeti se toj privlačnosti, oglušiti se na te naputke – to znači djelovati protiv vlastite koristi. A okoristiti se njima – to znači doprinijeti njihovoj uočljivosti i učinkovitosti. Vrijednošću se, dakle, možemo okoristiti jedino ako se stavimo u njezinu službu. A službe nema na načelnoj razini, nego na razini konkretnih opredjeljenja kojima se ravna vlastitim i zajedničkim životom.

4. *I na kraju, Rabarova misao je izvaninstitucionalna*

Ova knjiga, a i Rabarovo stvaralaštvo u cjelini, nije plod kakva projekta, neke društvene volje, planiranja. Iza njega nitko ne stoji, doli on sam, njegov stvaralački poriv. Nije dio organiziranoga nastojanja.

Dakako, ne postoji, a nije ni moguća takva institucija, organizacija koja bi mogla predvidjeti, isplanirati, organizirati stvaralaštvo. Dakako da ustanove moraju postojati i u trenucima kada stvaralaštvo kao opravdanje i kao uvjet izostaje. Moraju li u tim trenucima išta činiti i je li bolje ne činiti ništa onda kada naš čin nije opravdan stvaralaštvom, negoli činiti bilo što – to je posve drugo pitanje.

Nerazmjer između ustanova i stvaralaštva je u tome što je njihov potencijal uvijek veći od njegova stvaralačkoga opravdanja. Ustanove mogu uvijek više nego što je to stvaralaštvom opravdano – ustanove bi mogle učiniti više kada bi činile manje, odnosno kada bi bile podatne za stvaralačke impulse

koji dolaze od pojedinaca. I tu se na ustanove može primijeniti načelo što ga Rabar ističe: »sretan je ako ne uspije«. Nasuprot tomu stoji Rabarovo iskustvo, kao iskustvo stvaralački nastrojenog čovjeka – kod njega je stvaralački potencijal neizmjereno veći od sredstava nužnih da taj potencijal ugleda svjetlo dana.

Ustanova – to je simbol za organiziranost bez stvaralaštva; Rabar – to je simbol za stvaralaštvo bez organiziranosti. Nerazmjer između organiziranosti i stvaralaštva je činjenica, ali siguran sam da to nije nužnost. Stvaralaštvo bi se itekako umjelo organizirati, samo kada put u takvu organiziranost ne bi bio uvjetovan žrtvovanjem vlastitoga stvaralačkoga bića. Ako je tomu tako – a jest – nije čudo što dolazi do trajnog mimoilaženja institucija i stvaralaštva.

Moglo bi se čak količinski i kakvoćom uspoređivati kulturna dobra – ona institucionalna i ona izvaninstitucionalna. I uvidjeti koliko dobivamo samoprijegom pojedinaca i koliko rasipamo formalnošću institucija. Ako su ljudi poput Rabara osuđeni biti institucija za sebe, ako su osuđeni trajno biti po strani, ako ih institucije ne žele i ne umiju *iskoristiti* za dobro – upitan je smisao institucija uopće.

Na primjeru Rabara razvidno je da ustanove i stvaralački pojedinci ne idu ruku pod ruku. A trebali bi. Ne idu, zato što ustanove čuvaju prostor za interes s kojim stvaralaštvo ne može supostojati – interes i stvaralaštvo se uzajamno istiskuju. Baš zato što je stvaralaštvo nesposobno sebe kanalizirati u bilo kakav interes, jer je samo

sebi prva briga, ono nikada ne biva ničiji interes, a onda ni ishodište postojanja i djelovanja ustanova. A trebali bi, jer se tek stvaralaštvom postojanje ustanova može opravdati. Jer čemu nešto, ako je plod ništa?! Ako je plod proračunato progutan prije no što sazori. Ishod: ustanove ne čine ono za što su nadležne, nego to čine pojedinci kojima je nadležnost uskraćena. Reklo bi se, sve opet dođe na svoje. Ali uz toliku neprisebnost, nikada nećemo saznati što i koliko smo prokockali.

To da je Rabarova misao izvaninstitucionalna, to joj je omogućilo izvornost, slobodu, usredotočenost na samu stvar. Ali to joj je ujedno uskratilo cjelovitost, sustavnost, zaživljenost. Između dva zla Rabar je izabrao ono manje ili između dva dobra ono veće. Ako je birati uopće dospio.

5. Rečeno nije sve

Ni u smislu iscrpnoga navođenja svega što je vrijedno čuti iz ove knjige – ni u smislu svega što bismo sami mogli dati oplodeni, nadahnuti, potaknuti, oduševljeni ovom knjigom. Ono što Rabar kroz nju razotkriva o istinskom pjevanju, bez ikakve ograde vrijedi i za nju samu: ona je »rastakanje svijeta u prozirnost transcendencije«; ona je nalik »svijeći koja troši svoj život i nestaje da bi se pretvorila u svjetlost« (50).

Zbog svega rečenoga, pojava svake ovakve knjige i svakoga ovakvoga autora može biti povod za radost, ali i za tugu. Kroz njih nas dodiruje nečija svetost, ali i nečija grješnost.

Rabar, Rabar, Rabar...

Kažem: »Rabar« – a mislim na mnoge!

Vlado Vladić

Tonči Matulić, *Život u ljudskim rukama*. *Nova biologija i biotehničko revolucioniranje života*, Zagreb, Glas Koncila, 2006, Vodič kroz bioetiku II, 282 str.

Život u ljudskim rukama naslov je druge knjige iz trilogije objavljene pod zajedničkim naslovom »Vodič kroz bioetiku«, u kojoj se donosi drugi dio objavljenih članaka istoimene rubrike katoličkog tjednika *Glas Koncila*, od 28. studenoga 1999. do 20. studenoga 2005., u kojoj autor progovara o mnogim važnim bioetičkim temama i dilemama našega vremena. Svaka knjiga iz trilogije, osim navoda »Vodič kroz bioetiku«, koji označuje njezino podrijetlo, nosi zaseban naslov koji otkriva njezine sadržajne pretenzije, a koji zajedno s podnaslovom, koji je u drugoj knjizi *Nova biologija i bioetičko revolucioniranje života*, daje jednu sintetičku vrijednosnu poruku koja nastoji zaokružiti šestogodišnje promišljanje i pisanje autora u spomenutoj rubrici spomenutog katoličkog tjednika. No, važno je napomenuti da promišljanja u drugoj knjizi, kao niti ona u prvoj i trećoj, ni približno ne iscrpljuju tematsku množinu kao niti vrijednosnu složenost bioetičkih pitanja današnjice. Radi preglednije koncepcije i veće metodološke jasnoće promišljanja,

knjiga je podijeljena u sedam zasebnih poglavlja koja postupno uvode u problematiku života u kontekstu bioetičkih istraživanja, potaknutih ponajprije suočavanjima s radikalnim zahtjevima tzv. stare biologije, a zatim s nekim radikalnim zahtjevima tzv. nove biologije proizašlim iz znanstvenog i biotehničkog revolucioniranja života. Genetička inženjerska praksa nosi radikalne kritike tradicionalne definicije i vrednovanja života u svjetlu njegovih metafizičkih implikacija, te ona najbolje iščitava to revolucioniranje.

Tematska množina bioetičkih pitanja današnjice donesena u ovoj knjizi postavlja pred svakoga čitatelja izazov i teško je u nekoliko odlomaka sažeti njezinu cjelokupnu misao koja zaslužuje detaljnije proučavanje i bavljenje navedenom tematikom.

U prvom poglavlju, *Bioetika pred izazovima biocentrizma*, autor u svojim promišljanjima polazi od etimološkog značenja pojmova »bioetike« i »biocentrizma«, kako bi, ukazavši na najzastupljenije biocentrične filozofije u okvirima današnjeg bioetičkog diskursa, među koje pripadaju: radikalni biocentrizam, zoocentrizam ili animalizam, botanocentrizam ili vegetarijanizam, ekocentrizam, ekofeminizam, androcentrizam, dubinska ekologija, geocentrizam te antropocen-

trizam, i objasnivši ih, istaknuo kako se pojmom biocentrizma žele obuhvatiti filozofski modeli tumačenja i razumijevanja života, kao organskog fenomena koji posredovanjem načela eliminacije općih i posebnih razlika među različitim oblicima života na zemlji dolaze do zajedničke karakteristike svih živih bića, a došavši do toga, u skladu s dobivenim karakteristikama, definiraju fundamentalno značenje života kao organskog fenomena.

O drugom dominantnom vrijednosnom usmjerenju bioetičke discipline pod nazivnom »antropocentrizam« autor promišlja u drugom poglavlju koje nosi naslov *Bioetika pred izazovima antropocentrizma*. Povezujući upravo spomenuta dva vrijednosna usmjerenja bioetičke discipline možemo lako uočiti ono etičko u suvremenim bioetičkim raspravama o biocentrističkim nasuprot antropocentrističkim zahtjevima. Stoga se u trećem poglavlju, *(Bio)etičko vrednovanje biocentrizma*, navodi niz takozvanih etika biocentričkog karaktera koje žele ponuditi konačna rješenja bioetičkog pitanja.

Promišljanja u četvrtom poglavlju, *Bioetičke implikacije nove biologije*, progovaraju nam o evolucijskoj biologiji, genetici i genetičkom inženjeringu koji su danas velik izazov za teologiju i filozofiju. Značenja i vrijednosne implikacije nove biologije izazivaju mnogobrojna pitanja. Kvaliteta života, često vezana uz početnu plemenitu ideju društvenog napretka, u pozadini krije želju za profitom, a ta želja vodi k pravom tržišnom ratu između biotehnoških i farmaceut-

skih kompanija, naročito u pothvatu poznatom pod nazivom *projekt ljudskog genoma*. Navodna želja za boljim, zdravijim i kvalitetnijim životom, rekonstrukcionistička je ideologija koja svjesno stvara umjetne potrebe u ljudima da bi ih zatim zadovoljila.

U petom poglavlju, *Bioetičko tematiziranje kloniranja*, pretresaju se vrijednosni aspekti jednog od najkontroverznijih izazova nove biologije, a to je izazov kloniranja sa svojim verzijama biotehničkog zahvata među kojima su kloniranje ljudskog embrija, embrijskih matičnih stanica. Slijedi iznošenje niza reperkusija od strane autora vezanih uz pitanja braka, spolnosti, obitelji, srodstva, ali i cjelokupnog društva. Bioetička je literatura preplavljena temom kloniranja, što je postalo preokupacijom prirodnih znanstvenika, filozofa, teologa, liječnika, pravnika, sociologa i politologa. Važno je napomenuti da je za bioetiku ta tema prvenstveno etički problem, jer bioetika, kao etičko-vrijednosna disciplina biomedicinskih znanosti, u prvom redu propituje etičnost kloniranja, a ne njegovu tehničku izvedivost. Nužno je uputiti i na veliku ulogu medija, koja im zasigurno pripada u suvremenim pluralističkim društvima, i na potrebu njihova osvješćivanja da ne smiju zaboraviti svoju ulogu svojevrsnoga odgoja društva, njegova informiranja, a ne zauzimanja strane pojedinih znanstvenika, što se mnogo puta događa.

Aktualizacija šestog poglavlja, *Reakcije straha na takozvano igranje Boga*, donosi nam promišljanja o strahu pred mnogobrojnim suvremenim genetičko-inženjerskim pothvatima, čijih posljedica smo svjesni, a očituju se u čovjekovom

dovođenju u pitanje i vlastitog opstanka kao i opstanka života na Zemlji uopće. Biologijska istraživanja, genetički inženjering, kloniranje, kao i ostali oblici zahvaćanja u molekularnu strukturu živih bića, naoružanje, etički relativizam koji proglašava konstitutivnim u čovjeku ono što je produkt proizvoljnosti, indiferentizam kao svojevrsna religija u nepostojanje ičega obvezujućeg – neki su od strahova koji se spominju u ovom poglavlju.

Posljednje poglavlje, *Ontoantropološki status ljudskog embrija*, općenit je naziv za tematsko područje istraživanja biološkog, medicinskog, teološkog, etičkog, ontoantropološkog, pravnog i socijalnog statusa ljudskog života od trenutka začeća do rođenja. U središtu promišljanja pozornost je usredotočena na ontološki status ljud-

skog embrija u svjetlu moderne humane biologije; moralni status ljudskog embrija u svjetlu tumačenja i razumijevanja ljudskog bića kao osobe; te pravni status embrija u svjetlu nepovredivog prava na život nevinog ljudskog bića, jer su upravo to središnja mjesta sukobljavanja i spoticanja.

Iako sve ove teme, obrađene u spomenutih sedam poglavlja, zaslužuju i svoje opširnije promišljanje, uvjeren sam da će kod svakoga tko uzme ovu knjigu u ruke, izazvati poticaj za daljnje istraživanje goleme problematike koju te teme obuhvaćaju, ali i zauzimanje vlastitog kritičkog stava u pitanjima prijetnje životu, ljudskom dostojanstvu i moralnim vrijednostima, a mislim da je to i želja samoga autora.

Vesna Lončarić